

1939

OCH BEREDSKAPEN

Svenskt beredskapsflyg 1939: i luften en division B 3 (Junkers JU 86). På marken brittiskbyggda jaktplan J 8 (Gloster Gladiators).

EFTER "MÜNCHEN-KRISEN" i september 1938 fortsätter det då blott skenbart lugnare yttre politiska orosläget kring Centraleuropa med en rad nya lägeskärpningar under 1939. På hösten det året stegras oron genom en rad tyska territoriella krav så att ett krig — mellan Tyskland och Polen — blir oundvikligt. Kort förut, den 23 augusti 1939, ingicks ett "icke-angreppsavtal" mellan Sovjetunionen och Tyskland, som gav Tyskland fria händer att börja sitt länge planerade anfalls-krig.

Det "andra världskriget" är därmed ett faktum. En kort repetition av de händelser, som leder till 1939 års krigsutbrott, är kanske på sin plats. I samband därmed behandlas dessa händelser inverkan på den svenska flygvapenberedskapen.

DEN 15 MARS 1939 besätter tyska stridskrafter genom "ockupation i fredstid" återstoden av Tjeckoslovakien. Dess nordvästra delar infogas nu helt i det nytyska riket. Av de sydöstra göres Slovakien till en tills vidare "självständig" stat — kort efteråt ställd "under tyskt beskydd". Det Karpatiska Ukraina längst i sydost införlivas med Ungern. Teschenområdet, del av det förutvarande

Av överstelöjtnant NILS KINDBERG

tyska Ober-Schlesien får märkligt nog bli polskt.

NÅGRA DAGAR senare — den 22 mars 1939 — svänger pendeln norrut. Memel besättes av tyska trupper och införlivas med "Stortyskland". Allt under det nya tyska krav på Danzig med den dit ledande "polska korridoren" mellan Väst- och Östpreussen framförs allt kraftigare, ingås den 22 maj 1939 i Berlin den sk Stålpakten, en militär-

Vår serie om det svenska flygvapnets försvarsberedskap under andra världskriget behandlar här största delen av åtgärderna under 1939 års första åtta månader, dvs tiden intill krigsutbrottet den 1 september. En rad åtgärder i beredskapsförstärkande syfte anbefalldes under andra halvåret 1938 och tiden januari—augusti 1939. Det då rådande svenska läget begränsas här nu närmast till den ovannämnda tiden före själva krisen. Slutet på artikeln följer i nästa nummer.

allians mellan Tyskland och Italien. Den syftar till en "total revision av 1919 års Versailles-fred" med dess tyska och italienska landavträdelser.

I JULI 1939 föranleder japanska krav i Östasien vissa brittiska eftergifter. Tysklands växande makt och alltmer högljudda krav på Danzigområdet samt den härigenom skärpta polsk-tyska motsättningen föranleder sommaren 1939 de brittiska och franska politiska ledarna till förhandlingar med ryssarna i Moskva om ett politiskt och militärt samarbete, riktat mot Stortyskland och dess "Führer" Adolf Hitler.

MEDAN DESSA förhandlingar som bäst pågår inleds på annan plats i Krent i all hemlighet andra liknande förhandlingar om en "icke-angreppspakt" mellan Sovjetunionen och Tyskland. Den nazistiska ledningen önskar en sådan för att ha sin östfront tryggad och lugn, därest det tänkta tyska anfallet på Polen skulle leda till aktion från västmakternas sida, riktad mot Tysklands sedan några år till försvaret vid Rhen byggda "Västvall" m m.

DEN 23 AUGUSTI 1939 kreverar laddningen. Det just undertecknade rysk-tyska non-aggressionsavtalet kungöres för världen. Det strategiska Östersjö-läge, varpå Sveriges för-

svarsbeslut av 1936 grundats och som på sitt sätt inverkat vid bestämmandet av vårt flygvapens numerär, sammansättning m m, har i ett slag blivit i grund förändrat.

DEN TIDIGARE sannolikaste fronten österut har nu de facto kompletterats med en ny — söderut. T o m Tysklands "kominternpartner" Japan protesterar mot Moskva-avtalet. Natten till den 1 september 1939 kommer likafullt nästa utspel. Samtidigt som Danzig förklarar sig självständigt flyger starkt tyskt flyg — ca 2 000 plan — utan krigsförklaring in över Polen, snabbt nedkämpande det blott till ca 300 plan uppgående polska flygvapnet, fredsmässigt parkerat på fredsbaser. De två tyska luftflottorna banar väg för två pansarméer, vilka på flera ställen bryter in i Polen.

OFFENSIVEN GÅR snabbt fram österut, t o m så snabbt att Hitlers ryska paktbroder ser sig nödsakad att raskt sätta in ett anfall österifrån i polackernas rygg — för att åt sig säkra någon del av bytet. Det redan sviktande polska försvaret står nu mellan två eldar. En dag senare kan det betraktas som helt brutet. Ett av händelserna framkallat "gräns- och vänskapsfördrag" ingås den 28 september mellan Stalin och Hitler. Polens "fjärde delning" blir därmed ett fullbordat faktum.

● Svensk flygberedskap

Efter 1938 års kriser — i mars Österrikes ockupation med tysk militär och dess "Anschluss" till Tyskland och i september "München-krisen" kring de sudettyska delarna av Tjeckoslovakien — har svensk försvarsberedskap stärkts i flera hänseenden. En del personella och materiella förbättringar samt vissa förberedande åtgärder på krigsbaseringsområden har påbörjats, så långt tilldelade medel räckt. Varje åtgärd kräver dock sin tid för planering, förslag och utverkande av behövliga medel från statsmakterna.

På hösten 1939 befinner sig flygvapnet också blott i början av sitt

tredje uppsättningsår av de 1936 bestämda sju. Den numerär i fråga om flygplan, personal, baser och utrustning m m, som ett fullt uppsatt, krigsberett och toppeffektivt flygvapen behövt i 1939 års läge, är på grund av anslagsnjuggighet, den långa uppsättningstiden och många utomstående ovillighet att inse flygvapnets betydelse inte på långt när nådd. Ja, i vissa fall är det t o m fråga om direkt fientlighet mot att stärka flyget, eller åtminstone senfärdighet när det gäller positiva beslut.

Den på generalorder fastställda grundläggande planen för vår krigsorganisation 1939, som uppställdes

CFV 1934—1942, generalmajor Torsten Friis, ses på bilden inspektera en förbandsenhet av flygande aspiranter den 27 juli 1934 på F 5. Foto: E. Hallström.

som vägledande vid en beredskaps-skärpning, och som räknat med den närmaste tillgången på flygplan och personal m m vid flottiljerna, upptar för året nedstående:

- Flygeskadern, vår då enda, om chef och stab samt några få förband, ännu under uppsättande, och blott befintliga till c:a två tredjedelar, nämligen
- två bombflottiljer (fr o m 1948 kallade "attackflottiljer");
- en jaktflottilj, den enda enligt 1936 års beslut och tills vidare inte infogad i flygeskadern;
- en arméflygflottilj, likaså tills vidare fristående, med några divi-

sioner för flygspaning, närmast taktisk sådan;

- en marinflygflottilj, uppsättande vissa förband för marinsamverkan.

Vi hade högst 11—12 svaga flygdivisioner, med i allt ca 120 krigsflygplan. Därutöver skulle något tiotal krigsbasförband organiseras. De kallades då basgrupper och flygfältskompanier.

I FLYGVAPEN-NYTT nr 2 1964 har omtalats att fr o m den 25 september 1938 indelas de oss omgivande haven och kustfarvattnen i flygspaningsområden, fördelade på flygeskadern och de marinsamverkande flygspaningsorganen. Man har också förberett att bättre nyttja värnpliktiga med flygcertifikat som "reservflygare".

NÄR FLYGVAPENCHEFEN den 15 december 1938 yttrade sig över "1937 års civilflygutrednings" betänkande och förslag till privatflygfrämjande på utbildningens och andra områden, framhåller han som viktigast i sammanhanget, att möjligheter skapas för att årligen ordna en flygvapnets reservflygskola för ett hundratal värnpliktiga flygcertifikatinnehavare. Detta för att öka flygvapnets tillgångar på flygande personal till krigsflygförband. Vid nästa budgetäskande — den 30 augusti 1939 — begäres det första ordinarie anslaget till en sådan skola. Detta är upprinnelsen till senare tiders "stamflygförare" respektive "fältflygare".

ÅTSKILLIGA ANDRA åtgärder till förbättring av flygvapnets hösten 1938 svaga personalläge skall också noteras. Den 14 december 1938 ger försvarsstabschefen direktiv till flygvapnets chef, generallöjtnant Torsten Friis, om åtgärder för att stärka flygvapnets personalläge i snabbare takt än den, som beslutats av 1936 års riksdag. Efter utredning inom flygvapnet skall dess chef, säger direktiven, i samråd med försvarsstabschefen inge förslag till Kungl Maj:t, åsyftande

- att snarast utverka upphävande av den från 1925 kvarstående "kategoriklyvningen" av värnpliktskon-

tingenterna, vilken är orättvis och starkt nedsätter vårt försvars effektivitet;

- att utverka vissa omedelbart behövliga kaderökningar o dyl;
- allt inom en ram av högst en miljon kronor.

I FEBRUARI 1939 föreligger det begärda förslaget. Den 24 mars s. å. är regeringen klar med sin proposition om dessa beredskapsförstärkingar. Men först ca två månader senare — den 26 maj — har 1939 års riksdag sagt sitt ja.

I ÅTGÄRDERNA FÖR stärkande av "den personella beredskapen" inräknar historiken också utfärdandet av en del för beredskapstjänst vägledande bestämmelser. Den 7 december 1938 fastställes sålunda "A N I", "Allmän instruktion för krigsmakten under krig mellan främmande makter, varunder riket är neutralt". En vecka senare — den 14 december 1938 — utger försvarsstabschefen nya anvisningar om åtgärder inom flygvapnet vid förstärkt försvarsberedskap. De bekräftas sedan den 10 februari 1939 genom ett av Kungl Maj:t fastställt nytt försvarsberedskapscirkulär.

SVERIGES SEDAN 1800-talet drivna traditionella neutralitetspolitik bestämmer åtgärdernas natur — de svenska beredskapsförbandens uppgift skall främst vara "neutralitetsvakt". Den 7 februari 1939 meddelar också försvarsstabschefen, jämlikt erhållet uppdrag, chefen för flygvapnet närmare anvisningar för den svenska neutralitetsvakt som väntas, så snart den akuta spänningen förbyts i ett krig mellan å ena sidan någon eller alla av "axelstaterna" — Tyskland och dess kumpaner — samt å den andra det eller de länder, som främst hotas av nya tyska aggressioner.

TILL DE AV läget frammanade åtgärderna kan även räknas, att försvarsstabschefen genom en den 15 mars utfärdad generalorder får uppdraget att giva flygvapnets chef nya anvisningar — kompletterande — att gälla i samband med förstärkt försvarsberedskap och mobilisering.

KRISERNA I VÅR närhet, i Östersjöområdet; bl a de som gäller Melområdet och Danzigs återförande under tyskt valde, medför en förnimelse av att bl a även Åland lätt nog kan råka i fara. Den 21 april 1939 utger därför försvarsstabschefen bestämmelser för flygvapnets del i ett planerat svenskt, eventuellt och "kombinerat" företag till Ålandsöarna. Syftet är att vid krig eller krigsfara trygga den neutraliserade zonen där och spärra tillträdet till Bottniska viken. Planerna härför kvarstår under beredskapstiden, med tidvisa ändringar. Någon tillämpning i praktiken blir det inte.

• Vår materiella beredskap

Liksom de föregående åren kännetecknas även 1939 av ett ständigt pågående och krävande, efter hand alltmer forcerat, arbete på att bota olika materiella brister, som då ännu

1939

föreligger vid flygvapnet till följd av:

- de statliga anslagens knapphet;
- flygmaterielens i stigande tempo ständigt fortgående tekniska utveckling och fördyring överallt i världen;
- alltmer påtagliga begränsningar av våra importmöjligheter, samt inte minst
- vår inhemska flygindustris ännu högt otillräckliga kapacitet och begränsade leveransförmåga.

SOM OMVITTNAS i Flygvapen-Nytt nr 2 1964 kan det i slutet på 1938 rådande flygmateriella nödläget bl a utläsas därav, att Sverige kort efter den farliga "München-krisen" i oktober 1938 blott har något över 100 krigsflygplan för eventuella flygoperationer. Till nyåret 1939 beräknar flygförvaltningen att antalet skall ha ökat till ca 130. Målet, satt år 1936, om ett fulltaligt flygvapen år 1943 på 260 krigsflygplan, är alltså långt avlägset.

FLYGLEDNINGENS åtgärder för att förmå statsmakterna till kraftåtgärder för att fylla de materiella bristerna framgår bl a av tre stora utredningar och förslag, tillställda försvarsministern. Av dessa gäller de två första flygmateriel, intendentur- och sjukvårdsmateriel för ca 222 miljoner kronor, den tredje förbättringar i flygbasläget för ca 6 miljoner. Allt som allt således ett behov av i första hand ca 228 miljoner för att avhjälpa de värsta materiella bristerna.

GRANSKAR MAN utredningarna närmare framstår följande behov som trängande:

- de nämnda 222 miljonerna fordras bl a för att vid krigsflygförband m m täcka "utrustningsbehovet" och det "första ersättningsbehovet" med hänsyn till ett halvt års krigsförluster;
- tillgång till 25 procents materielreserv inom flygförbanden, plus ovan nämnd ersättningsreserv för krigsförluster;
- flygflottiljers och flygdivisioners flygplanantal enligt dittillsvarande planer måste ökas:
 - vid bombflottiljerna från 40 till 52,
 - vid jaktflottilj från 45 till 64 och
 - vid spaningsflottilj från 40 till 52.

DET SÄGS OCKSÅ tydligt ifrån, att flygförband inte kan mobiliseras till full krigsstyrka förrän efter en viss tids förberedelser.

FRAMSTÄLLNINGEN föranleder ännu ingen statsmakternas åtgärd. Den läggs i departementet "på hög" till de övriga försvarsgrenarnas behovsuppgifter. Den 12 januari 1939 insänder flygförvaltningen en ny promemoria i frågan till försvarsministern. Det framhålls där, att anslag till reservflygplan och till förberedande av en svensk krigsflygindustri är det främst nödvändiga. Något därefter — den 25 februari 1939 — understryker försvarsstabschefen det nödvändiga i, att flygvapnet erhåller sina till reservflygplan begärda anslag.

STRAX EFTERÅT — den 28 februari 1939 — har försvarsstabschefens beredning av de genom regeringen under 1938 infordrade förslagen från de tre försvarsgrenarna till de mest behövliga, brådskande och omfattande åtgärderna, för vilka särskilda riksdagsbeslut om anslag fordras, resulterat i ett sammanfattande, i huvudsak tillstyrkande förslag till försvarsdepartementet. Riksdagsbeslut i frågan — innefattande bifall till en regeringsproposition i saken av den 24 mars 1939 — följer först flera månader därefter, den 9 juni 1939.

Allt medan utrikesläget under tiden mörknar alltmer och ett krigsutbrott i Europa med "Stortyskland" som sannolik tillskyndare synes närma sig i ilfart. Genom riksdagsbeslutet i juni ställs i allt ett andra extra anslag av omkring 70 miljoner kronor — det "andra 70-miljonersanslaget" — till förfogande för främst "extra materielanskaffning vid försvarsväsendet" och till en del förstärkningar av den personella beredskapen m m vid hela försvarsväsendet.

FÖR FLYGVAPNET kan nu noteras:

- att vår försvarsgren får nära hälften — ca 30 miljoner — av de beviljade 70;
- att föreslagna ökning av flottiljernas ökning av flottiljernas flygplanantal blir godtagna;
- att nära 9 miljoner anslås till anskaffning av reservflygplan, något över 3 miljoner till reservnotorer och 11 miljoner till förberedande av krigsindustri för flygvapnets behov;
- att ca 5 miljoner anvisas till anordnande av en första omgång — 20 — krigsflygfält, samt
- att det 1936 planerade anslaget till personalavlöningar ökas med 1–2 miljoner.

TILLDELADE 30 miljoner kan synas vara en bra slant. De är dock blott en bråkdel av det behövliga, om man betänker att enbart botan-

det av de materiella bristerna kort förut beräknats kräva över 220 miljoner. Statsfinansiella m fl skäl åberopas emellertid som skäl för njuggenheten. Därtill kommer det då rådande utgångsläget på personal- och flygindustrisidorna samt tidsfaktorn — ett högeffektivt, slagkraftigt och försvarsdugligt flygvapen stampas inte fram ur marken på dagar eller veckor.

OM EN AV DE viktigaste frågorna — den om en svensk flygindustris uppbyggande — skall här nämnas:

- att regeringen den 30 juni 1939 via försvarsdepartementet delger flygledningen direktiv om fortsatta förberedelser för ökning av den flygindustriella kapaciteten vid Saab (Svenska Aeroplan AB) med femtio procent;
- att Saab den 2 augusti 1939 framlägger en plan för att på vissa villkor — om prioritet vid beställ-

1939

ningar och garanti för statsleveranser under en tioårsperiod — bygga ut sina fabriker m m;

- att flygförvaltningen den 19 september 1939, d v s medan krigsoperationerna i Polen pågår och efter då slutförda förhandlingar och förberedelser, till Konungen kan inge sitt förslag till tioårigt industriavtal med Saab, medförande en första kostnad för utbyggnaden av firmans leveranskapacitet av 11 miljoner, ur det ovan nämnda 70-miljonersanslaget, samt
- att avtalet mellan industrin (Saab) och staten (flygförvaltningen) fastställs kort efter den akuta septemberkrisens slut, den 6 oktober 1939.

I DEN VIKTIGA frågan om flygvapnets materiella beredskap, operativ förmåga och uthållighet, ingår också den om flygdrivmedel (bränslen, smöroljor m m) av lämplig art

och i tillräckliga mängder samt dem om säkra förvaringsutrymmen för drivmedlen.

DEN 31 juli 1939 sluter flygförvaltningen ett betydelsefullt avtal i frågan, tillkommet på dess initiativ, med firma A Johnson & Co i Stockholm. Firman åtager sig att därefter vid sina anläggningar i Nynäshamn tillverka högvärdig flygbensin ur importerad råolja och att i bergcisterner lagra 20 000 kbm (20 miljoner liter) flygbensin, motsvarande fyra månaders beräknad krigsförbrukning vid det dåtida flygvapnet. Tidigare bestämd kvantitet har varit blott 5 000 kbm (5 miljoner liter), motsvarande en (1) krigsmånads behov.

Forts. följer i nästa nr av FLYGVAPEN-NYTT.